

КОНЦЕПЦІЯ УНІВЕРСИТЕТУ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

*Бабина Т.Г., кандидат філософських наук, доцент,
Київський національний університет технологій та дизайну*

З історичних позицій проаналізовано найбільш відомі концепції університету. Подано характеристику університету з точки зору теорії організації. Описано виклики глобалізації, що впливають на трансформацію ролі університетів. Надано результати філософського аналізу сучасного університету.

Ключові слова: університет, концепція університету, історико-філософський аналіз, вища освіта.

У сучасній літературі представлено чотири основні концепції університету [1]:

1. Гумбольдівська (німецька) модель. Згідно гумбольдівської моделі, вищий навчальний заклад (університет) повинен займатися пізнанням, пошуком істини, нагромадженням та передачею актуальних знань. Вищий навчальний заклад має навчити випускника результативному мисленню. Навчальні програми мають бути спрямовані не лише на опанування певної професії (спеціальності), а також на опанування методології пізнання складних явищ і процесів, що відбуваються у природньому та соціальному середовищі. У вищому навчальному закладі мають виконуватися наукові дослідження, які є також джерелом нових знань та слугують засобом опанування методології наукового пізнання. Ключові принципи гумбольдівської моделі: співробітництво викладача та студента; академічна свобода; креативність; свобода наукової творчості; пріоритет фундаментальних досліджень.

2. Ньюманівська (англійська) модель. Ця модель передбачає, що функціонування вищого навчального закладу має бути спрямоване на досягнення конкретних практичних завдань. Основне серед цих завдань – забезпечити процес пізнання та опанування законів розвитку природи і суспільства, а також виховати розумну і добру людину. Наукова діяльність не розглядається як елемент навчально-виховного процесу, навчання (освітня діяльність) відокремлене від науки (наукова діяльність). Ключові принципи: розвиток громадянина та особистості; провідна роль академічної громади; перевага лекцій як виду аудиторних занять.

3. Американська модель. Головною метою вищого навчального закладу є виховання “інтелектуальної еліти”, яка забезпечить випереджаючий розвиток суспільства. Підтримуються наукові дослідження викладачів та студентів. Вважаються, що креативний потенціал мають лише ті особи, які досягли високих результатів у науковій творчості. Вищий навчальний заклад має демонструвати можливості поєднання теорії та практики, показати прикладний характер здобутих знань. Ключові принципи: відкритість світу;

академічна мобільність; служіння суспільству; баланс між освітньою діяльністю та ринковими реаліями.

4. Наполеонівська (французька) модель. Згідно цієї моделі, вищий навчальний заклад має забезпечити підготовку належної кількості фахівців для державного сектору. Навчання повинно будуватися на основі реалізації визначених освітніх стандартів, і передбачати вивчення певного обсягу знань (засвоєння інформації). Випускник має володіти певним набором знань, умінь та навичок. У навчально-виховному процесі використовується компетентнісний підхід. Ключові принципи: концентрація на опануванні навчальної інформації (засвоєння знань); публічний характер функціонування вищих навчальних закладів; відчутний вплив держави на характер освітньої діяльності; керівництво вищого навчального закладу визначається державою (державним органом).

Жодна з представлених моделей організації функціонування вищого навчального закладу не є домінуючою. Провідні вищі навчальні заклади світу у реальній практиці намагаються врахувати позитивні сторони усіх моделей (концепцій). Вважається, що вказане має призводити до зміцнення стратегічного потенціалу закладу, що тягне за собою зростання його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Сучасний університет можна охарактеризувати з різних позицій. По-перше, університет є *економічною організацією*, в якій об'єднуються люди задля провадження певного виду економічної діяльності (діяльності у сфері вищої освіти) з метою отримання певного економічного результату (отримання доходу, заробітної плати, реалізація власного інтелектуального потенціалу тощо). По-друге, університет являє собою, за змістом, *високодиверсифіковану організацію*, оскільки така організація надає освітні та супутні послуги (фактично, йдеться про провадження кількох видів діяльності). Отже, менеджмент вищих навчальних закладів стикається з проблемою оптимального розподілу ресурсів між різними видами діяльності [3]. По-третє, університет є *своєрідною «освітньою корпорацією»*, в якій стикаються інтереси різних груп (менеджери, професорсько-викладацький склад, роботодавці, студенти), а сама корпорація надає і приватні ринкові блага (індивідуальні освітні послуги), і суспільні блага, що мають неринкову природу. По-четверте, університет є *інтелектуальною організацією*, оскільки основний обсяг доданої вартості в такій організації створюється через механізм реалізації результатів інтелектуальної праці. По-п'яте, вищий навчальний заклад державної та комунальної форм власності виступає в якості *бюджетної установи*, що накладає певні обмеження у здійсненні економічної діяльності (з урахуванням приписів бюджетного законодавства).

Поруч із класичними університетами сьогодні у світі з'являються нові форми установ вищої освіти, так звані спеціалізовані ВНЗ [5]. До них відносять корпоративні університети, підприємницькі університети, відкриті університети, мережеві університети та транскордонні навчальні заклади. Приміром, корпоративний університет – це навчальний заклад, що

створюється крупною корпорацією і надає послуги, як правило, із післядипломної освіти, і готує слухачів для роботи в цій корпорації. Такі ВНЗ є справжньою альтернативою звичним освітнім інституціям та мають свої характерні особливості. Наприклад, корпоративні університети, які діють у рамках транснаціональних корпорацій, покликані на міжнародному рівні здійснювати практичну підготовку висококваліфікованих кадрів. Уже давно відомою є практика так званих підприємницьких університетів. Їх основна мета полягає у здійсненні підприємницької діяльності та отриманні прибутку [2]. У таких країнах як Велика Британія, Франція, Іспанія, Індія тощо діють відкриті університети. Вони є доступними для всіх верств населення та надають нові можливості для актуальної сьогодні освіти впродовж життя [3]. Всі ці види університетів виникли у зв'язку з необхідністю посилення практичного спрямування вищої освіти та набувають значного поширення у різних країнах світу.

Обрання перспективних концепцій та моделей, за якими формується операційне середовище вищих навчальних закладів, має дуже важливе значення, у першу чергу в царині організації ефективного управління системою вищої освіти. Згідно Всесвітньої доповіді з освіти, що підготовлена Інститутом статистики ЮНЕСКО, ключовим чинником забезпечення якості вищої освіти є функціонування ефективної системи державного фінансування вищих навчальних закладів [4]. Проведений Інститутом статистики ЮНЕСКО аналіз показав, що основний обсяг видатків на вищу освіту фінансується переважно у розвинутих країнах (США, Велика Британія, Німеччина та ін.). Приміром, у США, де проживає лише 4% населення у віці від 5 до 25 років, фінансується понад 25% світових видатків на освіту. Обсяг видатків на освіту у США перевищує загальний обсяг видатків на освіту усіх арабських країн, Центральної та Східної Європи, Центральної Азії, Латинської Америки, країн Карибського басейну, Південної та Західної Азії, країн Африки. Тож зовсім не дивно, що у світових рейтингах вищих навчальних закладів представлено в основному заклади, що розташовані у розвинутих країнах [3].

Розвиток провідних університетів відбувається в умовах глобалізації та інтернаціоналізації, що мають на меті задоволення інтересів та прагнень країн-членів у глобалізованому світі. Через вивчення глобалізаційних та інтеграційних процесів нами було виділено ключові фактори, що значимо впливають на характер управлінського процесу в університетах:

- впровадження єдиних управлінських практик,
- уніфікація та стандартизація процесу виробництва та надання освітніх послуг,
- необхідність підтримки конкурентоспроможності вищих навчальних закладів на світовому ринку освітніх послуг,
- прагнення менеджменту вищих навчальних закладів збільшити кількість іноземних споживачів (студентів),
- необхідність підтримки міжнародної академічної та студентської мобільності,

- прагнення до високої результативності міжнародної діяльності взагалі,
- орієнтація на реалізацію визнаних світових стандартів у сфері вищої освіти, що виступає умовою міжнародного визнання документів про освіту (дипломів).

Мережа аналітичних центрів Eurydice оприлюднила наступні результати дворічного дослідження, здійсненого спільно зі статистичною агенцією Єврокомісії Eurostat. В ході дослідження «Ключові цифри європейської освіти» («Key Data on Education in Europe 2014») [4] було проаналізовано середню та вищу освіту 27 країн Євросоюзу за шістьма тематичними напрямками: контекст, структури, участь в освіті, ресурси, освітні процеси, випускники.

Серед найцікавіших результатів цього дослідження виділимо такі [4]:

1. Кількість людей віком до 19 років у країнах ЄС неухильно зменшується. До 2020 року порівняно з 2015 р. кількість населення віком 5-9 років у ЄС зменшиться на 11%, а кількість людей віком від 10 до 14 років у деяких європейських країнах скоротиться на 40%. Окрім того, впродовж найближчих десяти років велика кількість вчителів країн ЄС досягне пенсійного віку (у шести країнах 40% сьогоденних вчителів ближчим часом вийде на пенсію);
2. У більшості країн Євросоюзу поступово збільшується час загальнообов'язкового шкільного навчання. Цей крок має на меті забезпечення школярів усіма необхідними знаннями та навичками;
3. Більше 90% відсотків населення ЄС віком від 3 до 19 років отримує освіту;
4. У країнах ЄС кількість людей, котрі здобувають вищу освіту, зросла на 25% протягом 10 років. У 2006-2012 рр. на 100 студентів чоловічої статі припадало 123 студенти жіночої статі, причому більшість чоловіків вивчала технічні спеціальності, а більшість жінок – гуманітарні;
5. У 16 країнах ЄС вища освіта повністю або частково платна. Щоправда, у всіх країнах наявні можливості отримати фінансову допомогу для навчання;
6. Частка ВВП країн ЄС, виділювана на освітній сектор, є стабільною і становить приблизно 5,1% (за період 2000-2013 рр.);
7. Витрати на освіту одного студента приблизно вдвічі більші, ніж витрати на освіту одного школяра;
8. У початковій та середній освіті жінки-викладачі становлять більшість (60%), а у вищій освіті – меншість (менше 40%);
9. Показник безробіття серед населення віком від 15 до 24 років стабільно зменшувався до 2009 р., починаючи з 2010 р. - збільшувався.

На підставі проведених досліджень було зроблено висновок про недостатній темп розвитку людського потенціалу. Роль вищих навчальних закладів недостатня для підтримки процесу «інтелектуалізації» суспільства.

Ступінь впровадження інформаційних технологій в освітній процес не відповідає викликам сьогодення.

Важливою проблемою національних систем професійної освіти в різних країнах є підтримка належної доступності навчання (освіти) [5]. Доступність освіти в сучасних соціально-економічних умовах розглядається у двох аспектах: фізичну можливість вступити до вищого навчального закладу на прийнятних умовах (за рахунок коштів бюджету або за рахунок власних коштів), а також можливість здобуття якісної освіти відповідно до визнаних світових стандартів. Не секрет, що існують випадки, коли окремі громадяни, аби оплатити своє навчання, змушені працювати на виробництві, і фактично вони позбавлені можливості отримати міцні знання та якісну освіту.

У країнах ОЕСР проблема доступності освіти розглядається в першу чергу в контексті підтримки можливості здобувати освіту серед соціально неблагополучних верств населення [2]. Для таких верств населення доступність освіти пов'язана не стільки з фінансовими, скільки з іншими факторами: фізичні обмеження (для інвалідів-колясочників), недостатнім знанням мови (для національних меншин), несприятливим соціальним середовищем. Проблема фінансування навчання, як правило, розглядається як другорядна.

У багатьох країнах світу, у тому числі і в Україні, спостерігається так звана “масовизація” вищої освіти, яка проявляється у стрімкому збільшенні студентів, що навчаються і здобувають освіту у вищих навчальних закладах. Вважається, що у багатьох країнах ОЕСР “масовизація” вищої освіти допомогла привести у відповідність потреби ринку праці в освічених фахівцях [2].

У менш розвинутих країнах «масовизація» вищої освіти призводить до певних негативних наслідків. По-перше, це «перевиробництво» (надмірний випуск) випускників так званих «модних» спеціальностей, які є престижними у суспільній свідомості (економісти, юристи, дипломати, психологи та ін.). По-друге, це небажання багатьох випускників працювати за фахом, у тому числі через невлаштованість соціально-побутових умов та недостатній рівень оплати праці. По-третє, різке зниження якості освіти, що обумовлено стрімким зростанням попиту на освітні послуги при деякому відставанні пропозиції.

Нового змісту набуває «принцип доповнюваності», який характеризується автономним функціонуванням національних систем освіти країн-членів (формат, за яким освітні інституції застосовують різні правила зарахування, працюють за різними навчальними планами, присуджують різні дипломи, ступені та кваліфікації тощо), вже не може повною мірою реалізувати проголошені у Лісабоні цілі. Тому, у нових умовах ЄС переходить до використання «відкритого методу координації», який передбачає застосування стратегії, що включає розробку спільних для країн-членів політик, завдань та інструментів реалізації останніх.

Знання, новітні технології та інновації стають основними чинниками конкурентоспроможності (як на рівні національних економік, так і на рівні

окремих компаній). Усвідомлення економічної сутності цих процесів дало поштовх для розвитку концепцій про нову роль вищої освіти, призначення якої полягає у підготовці належної кількості фахівців з новітніми знаннями, а також формуванні у випускників вмінь та навичок до продукування нового знання. Вища школа як соціальний інститут завжди мала інтернаціональну природу. Навіть у минулі сторіччя існувала академічна та студентська мобільність, викладачі обмінювалися досвідом та результатами наукових розвідок.

Університети, реагуючи на виклики глобалізації вищої освіти, можуть не лише залучати іноземних студентів, а й відкривати власні філії та відділення на території іноземних держав. Вказане явище має позитивні і негативні сторони. Позитивні: молоді люди отримують можливість здобути освіту у іноземному вищому навчальному закладі; не відволікаються національні інвестиційні ресурси на створення вищих навчальних закладів, оскільки ці заклади фактично вже створені та функціонують за рахунок іноземного інвестора; посилення конкуренції на ринку освітніх послуг, що означає зростання конкурентоспроможності освітнього продукту (зростання якості, зниження ціни). Негативні: втрата національної ідентичності вищої освіти; витіснення національних вищих навчальних закладів із внутрішнього ринку освітніх послуг; ігнорування потреб внутрішнього ринку праці [3; 5].

Реакція університетів на виклики глобалізації (у тому числі глобального ринку освітніх послуг) полягає в першу чергу у зростанні якості освітнього продукту (сукупності освітніх послуг) відповідно до світових стандартів, широкому впровадженні сучасних освітніх технологій, орієнтації навчальних програм на запити роботодавців, врахування стандартів та принципів, що зафіксовані у документах міжнародного (наднаціонального) рівня.

Список використаних джерел:

1. Грищенко І.М. Методичні підходи до оцінювання привабливості вищого навчального закладу / І.М.Грищенко, Т.М.Власюк, Д.А.Макарьора // Актуальні проблеми економіки. – 2014. - № 3. – С. 155-159.
2. Лазарев В. А. Конкурентоспособность вуза как объект управления [монографія] / В. А. Лазарев, С. А. Мохначев. – М.: Пригородные вести, 2003. – 689 с.
3. Мурашко М.І. Віртуалізація ринку освітянських послуг / М.І.Мурашко, С.О.Назарко // Актуальні проблеми економіки. – 2015. - № 4. – С. 289-293.
4. Натрошвілі С.Г. Розвиток системи вищої освіти в умовах сучасних викликів / С.Г.Натрошвілі // Економіка і управління. – 2012. - № 3. – С. 16-21.
5. Натрошвілі С.Г. Інноваційна діяльність вищих навчальних закладів як основа підвищення якості освітніх послуг / С.Г.Натрошвілі // Проблеми науки. – 2012. - № 8. – С. – 19-26.